

Україні потрібно розвивати міжнародну кооперацію та співробітництво в науково-технічній сфері.

5. Інтеграція дає країні нові можливості для науково-технічного інноваційного розвитку, для знаходження місця в міжсекторній спеціалізації в глобальному масштабі.

6. Єдина стратегічна науково-технічна політика та організаційна спорідненість, що діє в рамках певного інтеграційного об'єднання дозволяють забезпечити цілеспрямоване та ефективне управління ІП.

7. Економічна інтеграція впливає на структуру економіки країни-члена інтеграційного об'єднання, на спеціалізацію цієї країни, пред'являє певні вимоги щодо стандартів та якості товарів, і в сучасних умовах, щодо їх інноваційності. Європейський вектор інтеграційної стратегії України сприяє формуванню в Україні більш передової структури економіки, стимулює до переходу на інноваційну модель економічного розвитку. Очевидно, що інтеграція України в ЄС буде сприяти такій спеціалізації, яка не відповідатиме сучасним вимогам світового ринку та його структурним тенденціям.

8. З метою досягнення економічного добробуту та щоб стати повноправним учасником інтеграційних процесів у Європі Україна повинна здійснити системну транс-

формацію економіки та політики, розвинути науково-технічну сферу, набути в співробітництві із розширеним ЄС наукоємної спеціалізації, створити національні інноваційні ресурси та ефективно діючу інноваційну систему.

Досвід технологічно розвинутих країн свідчить, що необхідне органічне поєднання ринкових методів стимулювання науково-технічної діяльності та сильної державної політики. Такого підходу намагається дотримуватися Україна в розробці законодавчо-нормативної бази інноваційної системи. При цьому, слід враховувати світову тенденцію до збільшення ролі непрямих методів державного регулювання інноваційного розвитку. Також, необхідно запровадити більш суттєві стимули для інноваційної діяльності приватного бізнесу, що збільшило би його роль та частку у фінансуванні інновацій.

1. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 4 липня 2002 р. // www.rada.gov.ua/ 2. Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави: Указ Президента України // www.prezident.gov.ua/ 3. Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер: Постанова Кабінету Міністрів України N 520 від 4 червня 2008 р. // www.rada.gov.ua/

Надійшла до редколегії 9.07.2008

Н. Крилова, канд. екон. наук, доц.

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНИ

Йти потрібно не тим шляхом,
яким ходять, а тим яким необхідно йти
Латинське прислів'я

Розглянуто основні напрями та передумови формування інтеграційної моделі України у світове господарство. Проаналізовані та визначені основні напрями можливої співпраці України з економіками інших країн світу з метою реалізації її порівняльних переваг.

The article is devoted to definition and analyzing of the driven forces which stimulate the formation of integration of Ukraine in the international economy. The main option for economic cooperation in order to realize the comparative advantages are identified.

Процеси глобалізації міжнародного економічного розвитку ще в більшій мірі ставлять перед кожною країною завдання по визначенню свого місця у гео економічній структурі світу. При чому визначення такого місця буде в більшій мірі визначатися ступенем відповідності економічної системи країни як сучасним вимогам, так і перспективами її економічного розвитку. З цієї точки зору в сучасній економічній, літературі навіть виникає класифікація країн відповідно до можливостей їх подальшого розвитку та успішної інтеграції у світову економіку: це країни-лідери, які накопичили достатньо ресурсів для створення нових технологій епохи глобалізації, зокрема метатехнологій та технологій формування свідомості, країни – партнери лідерів, які знаходяться під впливом першої групи, отримують можливості придбання попереднього покоління технологій, представляють собою ринок збуту для країн лідерів та постачають необхідні ресурси для інтенсивного відтворення в країнах лідерах, і третя група країн, так звані країни без подальших перспектив ефективного розвитку (failed countries).

Проблема успішної інтеграції України у світову економіку, але скоріше проблема необхідності багатовекторної співпраці особливо гостро супроводжує весь період економічного зростання. Основною причиною того, що проблема вибору інтеграційного вектору іноді обговорюється серед економістів та політиків активніше ніж проблеми внутрішніх реформ є те, що економіка України є відкритою економічною системою, так питома вага експорту у ВВП протягом останніх років постійно збільшувалася і у 2003 році становила 55,02 %, і високі

темпи економічного зростання більшою мірою забезпечуються за рахунок зовнішньоекономічного сектору.

Автором визначена залежність між зміною обсягів експорту та динамікою ВВП України за період 1996-2003 рр. В моделі основне рівняння регресії є експоненціальною функцією виду $y = 74.358e^{0.0031x}$. В цьому випадку коефіцієнт кореляції (r) становить 0,86, а коефіцієнт детермінації (r^2) дорівнює 0,73, або 73 %.

Тобто темпи зростання ВВП практично на 3/4 визначалися темпами зростання експорту. Таким чином, істотною залежністю макроекономічних показників України від зовнішньої торгівлі та, зокрема, від кон'юнктури на світових ринках ставить економіку країни у суттєву залежність до зовнішніх коливань, особливо, коли за даними Держкомстату питома вага "недорогоцінних металів та виробів з них" у 2003 році становила 36,83 %, крім того питома вага "мінеральних продуктів" – 15,16 %. Загалом, за даними Держкомстату, 55,22 % в загальній структурі експорту складали продукти базових та сировинних галузей. В умовах нестабільності цін на сировинні товари на світових ринках, сприятлива кон'юнктура дозволила б країні отримати додаткові ресурси на проведення структурної перебудови економіки в напрямку підвищення виробництва продукції з більшою доданою вартістю.

Безперечно, інтенсифікація міжнародних економічних зв'язків не може не вважатися позитивним напрямком економічного розвитку, але ситуація, яка склалася в Україні робить перебіг внутрішніх реформ заручниками кон'юнктури на світових ринках.

Таблиця 1. Динаміка зовнішньої торгівлі та ВВП

	ВВП		Зовнішня торгівля		
	Номинальний, млн грн.	Реальний, % попереднього року	Експорт	Імпорт	Сальдо
1996	81519,00	90	19147,40	18807,9	339,5
1997	93365,00	97	18970,30	18546,3	424
1998	102593,00	98,1	16457,20	16106,5	350,7
1999	130442,00	99,8	15195,50	12959,3	2236,2
2000	170070,00	105,9	18059,30	15106,9	2952,4
2001	204190,00	109,2	19809,10	16922,6	2886,5
2002	225810,00	105,2	22012,40	18168,4	3844
2003	263228,00	109,3	27328,20	24409,2	2919

Джерело: побудовано на базі "Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році".

Вибір основних напрямків співпраці не можливий без їх визначення та аналізу можливостей та перспективності співпраці з можливими гео економічними та геополітичними центрами світу. Необхідно відзначити, що уява про те, що серединне географічне, а не гео економічне положення України є необхідною та достатньою умовою для успішної інтеграції в європейську економіку була довгий час прикриттям відсутності розробленої інтеграційної концепції. Більше того, поява ідеї про багатовекторність інтеграції України також сприяла очікувальній позиції країни. Безперечно, неможливо приймати непродуманих концепцій розвитку, особливо в сфері міжнародної інтеграції, але відсутність власних пріоритетів та стратегій розвитку у світі, який постійно змінюється може призвести до двох наслідків: 1) або пріоритети інтеграції будуть нав'язані країні іншим більш сильним партнером, або 2) інтерес до даної країни впаде з боку можливих партнерів, що призведе до певної ізоляції країни від інтеграційних процесів.

Розробку власної концепції інтеграції України, і це є очевидним, необхідно вести визначивши не лише географічні пріоритети, а і секторальні пріоритети розвитку економіки. При чому, визначення примату географічного партнерства чи секторального суттєво впливатиме на основні напрями розробки та впровадження інтеграційної стратегії. Необхідно також відзначити, що серединне положення України, що дозволяє розглядати її певним чином як транзитну державу, яка зв'язує Захід та Схід, Північ та Південь, на сьогоднішній день є скоріше конкурентними недоліком, ніж конкурентною перевагою. Уява про важливість та необхідність використання території України як важливого транспортного вузла, породило хибну уяву про те, що боротьба між основними учасниками світової економіки за право впливу над даною територією дозволить Україні скористатися такою сприятливою ситуацією.

Необхідно відразу ж зазначити, що багатовекторна інтеграція країни – це неможливий процес. В більшості випадків мова йде про різнонаправленість економічного співробітництва в географічному аспекті. Крім того, що членство в одному регіональному інтеграційному об'єднанні найбільш вірогідно буде суперечити обов'язкам, які приймає на себе країна в іншому регіональному об'єднанні, оскільки основною метою створення таких об'єднань є посилення конкурентних позицій на світовому ринку країн-учасниць. Таким чином конкуренція, яка ведеться між окремими регіональними інтеграційними об'єднаннями на світовому ринку не сприяє можливості створення багатовекторної інтеграційної стратегії. В той же час необхідно зауважити, що успішна співпраця на основі виваженої стратегії інтеграційних пріоритетів як з різними інтеграційними об'єднаннями, так і з окремими країнами буде відігравати неабияку роль у реалізації стратегічних інтеграційних ініціатив. Розвиваючи свій економічний потенціал, успішно реалізуючи його на

світовому ринку, отримуючи конкурентні переваги на конкретних ринках – такій країні вже буде що запропонувати тому інтеграційному об'єднанню приєднання до якого вона з самого початку ставила собі за мету.

Більшість досліджень та публікацій, які присвячені формуванню багатовекторно орієнтованої зовнішньоекономічної політики України в основному зосереджуються на двохосновних напрямках: це співпраця з ЄС та інтеграційні процеси з Росією. Не можна не відзначити, що в Україні склалася така ситуація, коли пріоритетний вектор розвитку визначається скоріше не економічними так перспективними чинниками, а радше політичними факторами. В той же час можна виділити чотири основні напрями або вектори розвитку співпраці України з суб'єктами світової економіки.

Першим вектором, як основним пріоритетом, що постійно визнається не лише науковцями, але і політиками, які вже безпосередньо формують зовнішньоекономічну політику є співпраця з ЄС.

Співпраця з країнами колишнього СРСР. Даний вектор повинен охоплювати не лише подальший розвиток співпраці з Росією, але і з іншими країнами.

Подальший розвиток співпраці з США, як з світовим лідером. Даний вектор повинен забезпечити Україні підтримку розвитку її гео економічної стратегії, в тому числі і інтенсифікацію співробітництва з країнами інших регіонів. Зокрема мова йде про посилення економічної співпраці з країнами Близького та Середнього Сходу. На сьогодні США є домінуючою країною в даному регіоні як і економічному, так і політичному контексті. На жаль, поки що даний напрям не знаходиться в активній роботі і по ньому відсутня чітка позиція.

Четвертим напрямком можна вважати співпрацю з Китаєм. Необхідно відзначити, що посилення ролі Китаю серед далекосхідних країн та зміцнення їх позиції у світовому масштабі, інтенсифікація регіональних інтеграційних процесів вже навколо Китаю – дозволяють стверджувати, що реальним лідером в регіоні стає КНР, а не Японія. Хоча остання ще і вважається лідером світової економіки, проте поступається роллю інтегратора Далекосхідних країн. Саме потенційна роль могутнього лідера, а також тривалі стосунки з КНР визначають необхідність подальшої співпраці саме з даною країною, а згодом і збільшення економічної співпраці з іншими країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Окремо необхідно виділити такий напрям економічної співпраці як країни Латинської Америки. Хоча виділення даного напрямку регіональної економічної співпраці як пріоритетного не має під собою суттєвих економічних передумов через невелику питому вагу країн даного регіону у загальній структурі експорту/імпорту та міжнародних інвестицій.

Протягом останніх років відбувається суттєва переорієнтація українських товарних потоків. Так протягом

останніх років найбільшим торговельним партнером України залишається ЄС, товарооборот з країнами якого у 2003 році становив 10362 млн дол. При чому можна передбачити, що дана тенденція збережеться ще протягом наступних років. В поточному 2004 році можна передбачити ще суттєве збільшення питомої ваги країн ЄС в структурі зовнішньої торгівлі України, що зумовлюється двома основними факторами:

За умови збереження високих темпів зростання зовнішньої торгівлі з країнами ЄС

За рахунок розширення ЄС у травні поточного року після приєднання 10 Східноєвропейських країн (темпи зростання зовнішньої торгівлі з країнами 10 країнами новими членами ЄС у 2003 році становили 47 %, при середньому значенні даного показника у 24 %).

В той же час, ми можемо констатувати, що така позитивна динаміка характерна особливо для останнього 2003 року, в той час як більшість у 2002 році обсяги зовнішньої торгівлі особливо з країнами СНД як щодо експорту, так і до імпорту були ще гіршими. Проте, робити висновок про покращення зовнішньоторговельних відносин з країнами СНД лише на основі показників одного року зарано.

Нажаль співпраця з країнами СНД традиційно зосереджується в площині співпраці з Росією, і частково з Туркменістаном. Безумовно, такій ситуації сприяють і об'єктивні причини.

В той же час питома вага країн СНД постійно знижується. Хоча частка Росії залишається протягом останніх восьми років на рівні 20 %. Питома вага Росії в обсягах імпорту становить за аналогічний період тримається в середньому на рівні 40 %, хоча в 2003 році цей показник знизився до 35 % причому, що більша частка припадає на так званий критичний імпорт, зокрема паливні ресурси.

Основними причинами зменшення питомої ваги країн СНД у взаємній структурі зовнішньої торгівлі можна вважати:

- ✓ загальна трансформаційна криза, яка ще й поглибилася після світової кризи 1997 та дефолту Росії 1998 року;
- ✓ посилення конкуренції між країнами СНД на світових ринках та на внутрішніх ринках;
- ✓ необхідність побудови власних виробництв замкнутого циклу;
- ✓ істотні розбіжності між економічними показниками різних країн, зокрема по масштабам економіки, виробничою спеціалізацією, причинами економічного зростання, темпами здійснення економічних реформ.

Крім того, незважаючи на виражену зацікавленість Росії у поглибленні співпраці зокрема з Україною залишається відкритим питання про збереження нетарифних обмежень по відношенню до українського експорту та збереження стягнення ПДВ на енергоносії на території Росії при експорті в Україну. Переговори по скасування або принаймні зниженню нетарифних санкцій та надання режиму найбільшого сприяння є предметом переговорів між цими двома країнами вже протягом останніх 5 років, але попри всі зусилля, дана проблема залишається ще далекою від вирішення. Сумнівними є припущення, що після створення ЄЕП проблеми нетарифних обмежень будуть ліквідовані.

Прискорення вступу України до СОТ та ЄС завдяки поглибленню співпраці з Росією, яка просунулася далі у процесі інтенсифікації співпраці з даними організаціями, та може сприяти покращенню взаємовідносин України та ЄС та України та СОТ. Даний аргумент виявляється ще більш примарним. Членство в тій чи іншій організації кожної країни розглядається окремо, на основі її власних економічних, соціальних та політичних показ-

ників, а не на основі її співпраці з іншими державами. Крім того, традиційно Росія займає домінуюче положення на ринку енергоносіїв ЄС та найбільших поставальників сировини на світовий ринок, що забезпечує їх особливий геоекономічний статус, і надає додаткові переваги при проведенні переговорів з іншими країнами. Зрозуміло, що незважаючи на свій потенціал, який поступово зменшується, а не нарощується, Україна не має такого виграшного положення, що не дозволяє їй скористатися досвідом Росії. В свою чергу, прагнення долучитися до інтеграційних об'єднань не повинно ставитися самоціллю для України. Крім того, основна мета всіх спроб Росії очолити інтеграційні процеси на теренах колишнього СРСР, і про це неодноразово заявлялося найвищими її урядовцями – це відновлення статусу світового лідера, за висловом В.Путіна "Єдиної великої Росії".

Знаходження в орбіті світового лідера – це природний стан малих країн світової економіки в сучасному світі. Але важливим є вибір центру тяжіння, який би сприяв подальшому економічному та соціальному піднесенню держави.

Власне Росія набагато випереджає Україну у розвитку співробітництва з західними державами, навіть в таких напрямках, які традиційно вважають пріоритетними для України і де вона поки що має конкурентні переваги, як авіація та космос. Зокрема в Росії вже створений інженерний центр, який буде приймати в розробках європейських аеробусів – група "Каскол" стає основним російським партнером одного з двох світових ділерів у виробництві авіалайнерів – корпорації "Аеробус". У 2003 році була підписана угода між Росавіакосмосом та європейським концерном *EADS*.

Крім того, серйозним аргументом на користь поглиблення співробітництва між ЄС та Росією є обсяги поставок енергоносіїв, зокрема газу. У 2003 році за даними Європейської комісії, питома вага російського газу в загальному обсязі газових поставок до ЄС становило 41 %. Тому, пропозиції та зусилля Росії по збільшенню обсягів поставок "блакитного палива" в країни ЄС, останніми сприймаються дуже обережно. Незважаючи на той факт, що для більшості західноєвропейських країн збільшення імпорту з Росії газу не призведе до його критичного збільшення, але що стосується нових 10 країн та Німеччини, то їх залежність суттєво посилюється.

Зокрема у "Зеленій книзі" Європейської комісії "Про європейську стратегію безпеки енергопостачання" як раз і відмічається тенденція посилення залежності європейських країн від російського газу, питома вага якого може досягнути 60 % від загального обсягу імпорту після приєднання нових учасників ЄС. В такому випадку західноєвропейські країни потрапляють в аналогічну залежність від російського газу, як це трапилося і з нафтою з країн ОПЕК (питома вага міжнародного картелю становить 51 % від загального обсягу імпортованої нафти).

Безперечно, що такі тенденції надають Росії додаткові переваги не лише по прискоренню співробітництва з Євросоюзом, але і по просуванню та утвердженню своїх інтересів на інших територіях, особливо тих, які в силу об'єктивних та суб'єктивних причин поки що не дуже цікавлять західноєвропейські країни (зокрема республіки колишнього СРСР за винятком Прибалтики).

Прискорення вирішення територіальних суперечок, зокрема визначення кордону у Чорному та Азовському морях, визначення режиму експлуатації Керченської протоки. Незважаючи на політичне забарвлення даної проблеми, її все ж таки можна віднести скоріше до економічних проблем, вирішення яких лежить у політичній площині. По-перше чітке розмежування повно-

важень по використанню ресурсів Чорного та Азовського морів надасть Україні можливість повніше використовувати не лише рекреаційний, але й сировинний потенціал даних територій. Чітке встановлення статусу та економічних умов експлуатації Керченської протоки взагалі може вважатися додатковим джерелом державних надходжень від проходження кораблів, зокрема російських в даних водах. Ситуація при якій Україна отримає компромісне рішення може виявитися несприятливою для подальшого розвитку, оскільки "ціна", яку встановить Росія за їх вирішення може виявитися занадто високою. Крім того, орієнтація північного сусіда на більш глибокі рівні інтеграції, ніж зона вільної торгівлі взагалі може поставити питання по Керченській протоці до категорії неактуальних.

Економічно, основна мета економічної інтеграції – це підвищення добробуту населення, підвищення продуктивності праці, соціальний розвиток людини. Як вже показали емпіричні дослідження, які проводилися для країн Латинської Америки у 1997 році, не в кожному разі інтеграційні об'єднання можуть давати позитивний ефект для економічного розвитку країн-учасниць. Крім того, дане дослідження дозволяє зробити висновок, що інтеграція з відносно більш розвинутих сусідами дає більше позитивного ефекту, ніж об'єднання з країнами, які знаходяться на приблизно однаковому рівні економічного розвитку.

Незважаючи на численні публікації та увагу, яка приділяється європейському інтеграційному вектору, зокрема можливості приєднання до ЄС, дана проблема залишається не вирішеною не лише на практичному рівні, але і на теоретичному. Мається на увазі відсутність теоретичного обґрунтування та розробки послідовної стратегії інтеграції України до ЄС. Причому, процес практичної взаємодії між Україною та ЄС зводиться до взаємних звинувачень у недотриманні своїх зобов'язань Україною, та у політиці подвійних стандартів та ігноруванні об'єктивних економічних та соціальних показників трансформаційних процесів в Україні представниками ЄС. Основними причинами такої ситуації є:

Відсутність чітких критеріїв відповідності країни вимогам членства у ЄС. Так, щодо власне членів ЄС та його майбутніх учасників існує два переліку критеріїв:

Маастрихтські критерії конвергенції, які включають 5 показників:

- ✓ розмір дефіциту держбюджету не повинен перевищувати 3 % від ВВП (розмір дефіциту держбюджету за даними Держкомстату становив у 2003 році 0,2 % від ВВП. При чому розмір дефіциту від ВВП не перевищує 2,2 % вже починаючи з 1998 року);

- ✓ розмір державного боргу не повинен перевищувати 60 % від ВВП, (в Україні у 2003 році він складає 24 % від ВВП, в той час як в ЄС-15 цей показник становить 63,1 %);

- ✓ обмінний курс, зокрема межі коливання валютних курсів (стабільний курс гривні, який підтримується Нацбанком протягом 2 останніх років);

- ✓ процентні ставки (зокрема рівень процентних ставок та різниця між процентними ставками по довго та короткостроковим позикам). Зрозуміло, що вже по даному критерію Україна не відповідає вимогам ЄС. Так ставка рефінансування Нацбанку України у 2002-2003 році складала 7 % річних, в той час як ставка рефінансування Європейського Центрального банку становила 2,75 % річних;

- ✓ рівень інфляції не повинен перевищувати 2 % річних (в 2003 році в Україні рівень інфляції за офіційними даними становив 8,2 %).

Таким чином Україна вже відповідає трьом з п'яти критеріям.

Копенгагенські критерії. На відміну від більш чітких Маастрихтських критеріїв загально визначеного тлумачення та оцінки даних критеріїв не існує. Хоча саме вони останнім часом розглядаються як основні для оцінки країн-кандидатів на співпрацю. Копенгагенські критерії передбачають:

- ✓ наявність в країні стабільного демократичного суспільства, в якому гарантуються права людини та захист національних меншин;

- ✓ існування в країні розвинутої ринкової системи, яка б дозволяла витримувати конкурентний тиск з боку інших учасників ЄС.

Зрозуміло, що такі розмиті критерії дозволяють відносно широко тлумачити "гідність" тієї чи іншої країни.

З іншого боку, ставити час вже довів, що постановка за самоціль – інтеграція у ЄС не дасть позитивних результатів в її реалізації. На шляху до приєднання до європейських країн не у географічному розумінні, а у економічному, основним пріоритетом повинна стати структурна перебудова економіки та розвиток ринкової інфраструктури, що дозволило б Україні органічно влитися та ефективно приєднатися до економіки країн ЄС.

Розвиток співпраці з ЄС на сьогоднішній день виступає не лише як показник можливості та напрямів інтеграції України до даного економічного союзу, але здебільше і як показник внутрішніх соціальних та економічних перетворень відповідно до стандартів західноєвропейських країн. На жаль, інтенсифікації співпраці України з ЄС перешкоджають численні як загальні (оскільки Україна не є членом СОТ), так і специфічні перешкоди, які стосуються обмежень певної категорії товарних груп імпорту до ЄС. Хоча торговельний режим ЄС має досить ліберальний характер, зокрема, розмір середнього імпортного тарифу становив 4,4 % в 2002 році та 4,1 % в 2003-му, приблизно з 25 % від загального обсягу імпорту взагалі не стягується мито, що посилюється дією Генеральної системи преференцій (ГСП), якою може (хоч і обмежено) користуватися й Україна.

Важливою тенденцією є і загальне посилення в ЄС значення нетарифного технічного регулювання. Адже на ЄС в окремі роки припадає від 20 до 55 % загальної кількості повідомлень про нові технічні норми та стандарти, які здійснюються в рамках Світової організації торгівлі (СОТ). На жаль, за даними Мінекономіки у 2003 році відповідність українських норм стандартизації та сертифікації продукції становила лише 17,5 % від загальних норм та стандартів, які прийняті в ЄС (трохи більше 1400 національних і міждержавних стандартів гармонізовані з міжнародними та європейськими – з близько 8 тис існуючих у ЄС). Даний факт не лише не сприяє розвитку інтеграційних намірів України, але і приводить до втрат українських експортерів, які знаходяться у відносно несприятливих умовах через не лише через невідповідність їх продукції технічних нормам та стандартам, але і через відсутність можливості отримання сертифікатів, що підтверджувало б високий якісний рівень української продукції.

Безумовно, за останні роки відбувалися певні позитивні зрушення в аспекті присутності України на ринку Євросоюзу. Так, за даними української статистики, протягом 1996–2003 рр. зовнішня торгівля товарами та послугами України та ЄС зросла на 3,3 млрд дол., або в 1,7 разу. При цьому експорт збільшився в 2,6 разу, а імпорт – в 2,1 рази. Швидко зростала й частка країн – членів ЄС у зовнішній торгівлі України. З 1995-го по 2003-й вона збільшилася з 13 до 22,6 %. В минулому році ринок ЄС посідав друге за значенням після СНД, але після розширення Євросоюзу у травні 2004 року ЄС стане головним експортним товарним ринком України.

Таблиця 2. Питома вага ЄС та "нових" країн-учасників ЄС в загальній структурі зовнішньої торгівлі та прямих іноземних інвестицій, процентах

	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Товарообіг				
ЄС-15	18,4	20,0	21,7	22,5
10 "нових" країн ЄС	9,5	10,0	10,4	11,4
Експорт				
ЄС-15	16,2	18,3	19,7	19,8
10 "нових" країн ЄС	11,4	12,1	12,4	14,3
Імпорт				
ЄС-15	20,6	21,7	23,8	25,2
10 "нових" країн ЄС	7,5	7,8	8,1	8,5
Прямі іноземні інвестиції в Україну				
ЄС-15	36,8	34,4	34,6	35,8
10 "нових" країн ЄС	15,2	17,2	18,9	19,2

Джерело: побудовано на базі "Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році".

Цікавим, на наш погляд спостереженням за розвитком зовнішньої торгівлі України є збереження від'ємного сальдо з основними торговельними партнерами. Так, за період 1996-2003 від'ємне сальдо було характерне як для зовнішньої торгівлі з країнами СНД, так і з країнами ЄС. Причому для обох ринків збуту характерним є той факт, що від'ємне сальдо виникає і зберігається за рахунок від'ємного сальдо по торгівлі товарами, в той час як торгівля послугами на обох ринках зберігає не лише позитивну динаміку, але і позитивне сальдо за аналогічний період. Однак на жаль ми не можемо стверджувати, що негативне сальдо у торгівлі між Україною та ЄС має тенденцію до скорочення. Так, практично досягнувши свого мінімуму у 2002 році на рівні -133,4 млн дол., у 2003 році обсяги імпорту з ЄС перевищували обсяги експорту на даний ринок вже на 842,5 млн дол. Прогнозувати знак сальдо після розширення ЄС видається проблематичним. Незважаючи на збереження позитивної динаміки у розвитку міжнародних відносин з "новими" учасниками ЄС та існуванням позитивного сальдо у торгівлі, розповсюдження зовнішньоекономічної політики ЄС і на територію 10 країн Східної та Центральної Європи послабить позиції українських товаровиробників на ринку останніх.

В той же час не можна не звернути уваги на асиметричність розвитку зовнішньоекономічних відносин між ЄС та Україною. Так, питома вага українських товарів в у зовнішньоторговельному обороті ЄС становить лише близько 0,42 %, розмір прямих іноземних інвестицій України в ЄС взагалі становить

Більше того, для торгівлі України з ЄС характерна значна концентрація на невеликій групі країн. Так, у 2003 році питома вага чотирьох країн: Німеччини, Італії та Великобританії становила 76 % експорту України до країн ЄС, а питома вага цієї ж групи країн у структурі імпорту до України з країн ЄС становила у 2003 році 65 %. Щодо товарної структури експортних поставок до країн ЄС-15, то основними статтями залишаються поставки мінеральних продуктів (25,5 % від загального експорту до країн ЄС), неблагородних металів та виробів з них (24,9 %), текстилю та текстильних виробів (11,3 %), меншою мірою – машин, устаткування та механізмів (8,6 %).

Співпраця з США на сьогоднішній день здебільше залишається у політичній та соціально-культурній площині, і слугує, здебільше, орієнтиром про можливість співпраці з розвиненими країнами світу та міжнародними економічними організаціями. Так, питома вага американського континенту у загальній структурі зовнішньої торгівлі становила у 2003 7,22 %, при чому питома вага

у структурі експорту становила 5,11 %, а імпорту відповідно – 9,23 %. В той же час США – є найбільший інвестор до України. Питома вага США у загальній структурі прямих іноземних інвестицій в Україну на початку 2004 року становила 16 %. Причому США зберігають своє лідерство серед інвесторів починаючи з 1996 року. Саме тому, більша увага з боку США приділяється можливостям захисту іноземних інвестицій, розвитку інфраструктури, що забезпечило б підвищенню ефективності функціонування інвестицій на території України. В той же час, Україна висловлюючи всіляку підтримку геоекономічних заходів США на території інших країн, зокрема країн Близького Сходу, розраховувала на отримання можливості участі українських у тендерах по відновленню країн, які зараз знаходяться під впливом США. Проте, такі розрахунки справдилися в невеликих обсягах, хоча деякі українські компанії, зокрема "Нафтогаз України" і підписали контракти як субпідрядники американських компаній, проте загальна участь України у отриманні підрядів на відновлення Іраку значно менша ніж російських компаній, і це незважаючи на присутність українського контингенту миротворців на території Іраку.

Можливості розширення економічного співробітництва з США та міжнародними організаціями в яких основну роль відіграють саме Сполучені Штати можливо лише за умов подальших структурних реформ та реального вжиття заходів по покращенню загального інвестиційного клімату в країні.

На превеликий жаль розвиток економічних відносин з країнами Азії, зокрема Азіатсько-тихоокеанського регіону не знаходять широкого висвітлення у наукових дослідженнях українських вчених. Хоча саме даний регіон один з двох основних, що формують позитивне сальдо українського торгового балансу. Крім того, питома вага країн Азії в загальній структурі експорту може бути порівняна з частками ЄС та Росії, і може вважатися основним експортним ринком України.

Не може не насторожувати той факт, що питома вага азіатських країн зменшилася за останній рік, крім того темпи приросту експорту в даний регіон знаходилися на рівні 7 %, що в 3,5 рази менше ніж у попередньому році. Якщо врахувати, що більшість азіатських країн, зокрема Китай крім політики експортної орієнтації проводять і політику імпортозаміщення, і процеси інтеграції навколо Китаю, то можна припустити, що у перспективі, якщо не прийняти відповідних заходів, українські товаровиробники також можуть бути витіснені, принаймні частково з ринків азіатсько-тихоокеанського регіону.

В той же час необхідно відзначити і збільшення можливостей по експорту продукції металургійних галузей

до інших Азіатських країн, зокрема Індії, яка суттєво збільшила квоти на імпорту металопродукції. Хоча, за умов відсутності детально проробленої стратегії розвитку взаємовідносин з країнами Далекого та Середнього Сходу можна прогнозувати, що українські товаровиробники не зможуть повністю реалізувати свої можливості на визначеному ринку, конкуруючи з виробниками з інших куточків світу.

1. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році". 2. *Делягин М.Г.* Мировой кризис. Общая теория глобализации. – М., 2003. – С. 725.
3. Статистичні звіти Центробанку Росії – <http://www.cbr.ru/>
4. *Дергачев В.* Геоэкономика (Современная геополитика). – К., 2002. – С. 509.
5. Статистичні звіти Міждержавного статистичного комітету СНД // <http://www.cisstat.com/>

Надійшла до редколегії 11.06.2008

ІНТЕГРАЦІЙНІ ОРІЄНТИРИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

О. Кузьома, канд. екон. наук, доц.

МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ БАГАТОВЕКТОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

На основі аналізу торговельного та інвестиційного співробітництва України доведено пріоритетність європейського інтеграційного вектора і обґрунтовано недоцільність поглиблення інтеграційних відносин у Східному напрямку.

Based on the analysis of the trade and investment cooperation of Ukraine have been argued the priority of the European integration vector and non-rationality of deepening of integration relations in the Eastern direction.

Важливим завданням економічної науки на сучасному етапі є всебічне вивчення процесів інтеграції господарського життя, які формують стратегічні інтереси різних країн та їх об'єднань. Дослідженню інтеграційного поступу країн присвячені праці таких вчених як Б. Губський, Г. Клишко, Д. Лук'яненко, Т. Новикова, О. Пономаренко, А. Румянцев, Є. Савельєв, В. Сиденко та ін. Особливістю даного дослідження є розгляд і аналіз конкретних альтернатив для України – можливостей та проблем економічної інтеграції на Схід та на Захід.

Мета даної статті – довести можливість різновекторної інтеграції лише на початкових її етапах і обґрунтувати неможливість такої стратегії на етапі митного союзу. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити торговельні та інвестиційні зв'язки нашої держави, виявивши пріоритетні напрями, а також оцінити переваги та ризики приєднання України до різних інтеграційних угруповань.

Розвиток багатовекторних інтеграційних відносин, на наш погляд, в принципі можливий, але виключно на первісних етапах інтеграції – преференційних торгових угод та зони вільної торгівлі. Утворити ж декілька митних союзів з різними групами країн одна держава не зможе, бо створити два і більше спільних митних тарифи нереально, а тим більше неможливо створити для однієї держави кілька наднаціональних органів, компетентних в галузі зовнішньоекономічної політики. Крім того, ступінь довіри до такого партнера є боку інших членів інтеграційного угруповання навряд чи буде високим, що неодмінно позначиться на якості відносин і не сприятиме їх поглибленню або переходу до вищих етапів інтеграції.

Беручи до уваги той факт, що на сьогодні Україна не є членом жодного об'єднання, яке характеризувалося б реальним рівнем інтеграції, у нашої держави є певний вибір, зважаючи на її зацікавленість у розвитку інтеграційного співробітництва як із західними, так і зі східними сусідами. У цьому зв'язку варто наголосити, що ступінь інтеграції України чи-то на Захід, чи на Схід має визначатися економічними інтересами нашої країни. А, отже, результатом інтеграційних зусиль повинно бути підвищення добробуту українських громадян. Це може стати реальним за рахунок принаймні утримання високих темпів економічного зростання на основі розвитку торго-

вельних відносин та підвищення темпів приросту взаємних інвестицій.

На основі статистичних матеріалів, проаналізуємо історію та можливі перспективи торгового й інвестиційного співробітництва України з країнами СНД та іншими країнами світу, зокрема європейськими партнерами.

За роки незалежності України спостерігається тенденція до переорієнтації її торгових відносин з країн СНД на інші країни світу, в першу чергу, європейські. Однак, якщо в імпорті товарів ця тенденція є доволі чіткою, то в товарному експорті періоди зменшення частки СНД у загальному обсязі експорту України (2000-2002 рр.) змінилися зростанням цього показника у 2003-2007 рр. (див. табл. 1). Загалом з 1996 р. частка товарного експорту України до країн СНД скоротилася з 51,4 % до 24,4 % у 2002 р., але в наступні роки дещо зросла – до 37,8 % у 2007 р., а частка українського товарного імпорту з цих країн скоротилася з 63,5,6 % у 1996 р. до 42,2 % – у 2007 р. [1].

За даними табл.1, у 2000-2007 рр. частка українського експорту послуг до країн СНД постійно зменшується. За ці роки вона досить суттєво скоротилася з 61,4 % у 2000 р. до 41,1 % у 2007 р. Однак подібна тенденція щодо імпорту послуг спостерігається лише з 2003 [2].

Не важко помітити, що Україна імпортує товарів із зазначених країн в середньому в 1,5 рази більше, ніж туди експортує. Протягом останніх років неухильно зростає від'ємне сальдо в торгівлі товарами: з 3,5 млрд дол. США у 2000 р. до 7,0 млрд дол. США у 2007 р. Варто зазначити, що протягом останнього часу спостерігається тенденція до збільшення товарного експорту України до країн СНД. Так, у розглядуваному періоді вартісний обсяг українського експорту товарів до цього регіону зріс у 4,1 рази, а імпорту – лише у 3,2 рази (див. табл.1). Проте теперішньому зростанню передувало різке скорочення названих показників, спричинене у першу чергу впливом світової фінансової кризи 1998 р. Так, якщо у 1996 р. експорт товарів з України до країн СНД становив 7405,2 млн дол. США, то у 1999 р. він зменшився до 3252,2 млн дол. США або у 2,3 рази [1]. Україні знадобилося 8 років, щоб за цим показником у 2004 р. досягти і дещо перевищити рівень 1996 р.